

творчо, широко застосовувати різні форми й методи роботи, нетрадиційні форми уроку залежно від змісту навчального матеріалу, рівня знань і вмінь учнів; розвивати діалогічне мовлення; використовувати на уроках твори мистецтва з їх потужною силою емоційного впливу на свідомість дітей; забезпечувати реалізацію культурологічної змістової лінії, визначеної в Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти (2011).

1. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского. – М.: Сов. Россия, 1979. – 320 с.

2. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. – [Електронний ресурс] / [Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392] – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/images/files/loshkilna-serednya/serednya/derzhstandart/post_derzh_stan.dok

3. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах / Укладачі В.Яременко, О. Сліпушко. – Т.2. – К.: вид. «Аконіт». – 911 с.

The article deals with the methods, techniques, types of work and the main ways of creating literary competence in the process of studying folklore works in the cultural context on the lessons of Ukrainian literature in 5-6th forms of secondary educational establishment.

Keywords: *folklore, literary competence, communicative competence, methods, techniques, Ukrainian literature.*

УДК 83 145.13

Лариса Варзацька (Київ)

МІЖПРЕДМЕТНА ІНТЕГРАЦІЯ В СИСТЕМІ МОВНОЇ ОСВІТИ

В статті розкрито мотиваційні, змістові, операційні складники методики компетентісного навчання української мови, що ґрунтуються на послідовному використанні системних мовних і мовленнєвих зв'язків, завдяки чому створюються оптимальні умови для ефективного використання міжпредметної інтеграції як засобу опанування учнями узагальнених способів пізнавальної і мовленнєвої діяльності з метою утвердження їхньої активної життєвої позиції, осягнення ними ідеалів добра, краси, істини, любові до рідної землі, її культури.

Ключові слова: *системні мовні і мовленнєві зв'язки, опорні уміння, комплексні вправи, метод проєктів, методи і форми інтерактивного навчання, готовність до суспільно корисної праці, змістоутворювальні мотиви, саморозвиток, самопізнання, типи інтегрованих уроків.*

Постановка проблеми. Необхідність формування всебічно розвиненої, висококультурної особистості, здатної до ефективної продуктивної діяльності в певній сфері, зумовлена потребами демократичного суспільства в Україні. Останнім часом набуває особливої актуальності проблема компетентнісного підходу до навчання, розвитку і виховання учнівської молоді, що спричиняється типовою для сучасної школи ситуацією: учні здатні опановувати теоретичні знання, але відчувають значні утруднення під час використання цих знань для розв'язання конкретних життєвих задач.

Аналіз останніх досліджень. У новітніх дослідженнях російських дидактів (В. Краєвський, А. Хуторський) розкрито відмінність між компетенцією і компетентністю, яка існує з освітньої точки зору; з'ясовано метапредметну (надпредметну або допредметну) сутність ключових компетенцій, які виходять з межі окремих предметів і лише конкретизуються в програмі і навчальному матеріалі як їх метапредметні елементи. Українським дидактом О. Савченко компетентнісний підхід характеризується як результативно-діяльнісна освіта. У працях російських учених (Н.Свирина) для означення цього типу навчання вживається термін системно-діяльнісна освіта. Компетентнісний і особистісно зорієнтовані підходи для досягнення освітніх цілей інтегруються, в результаті чого особистісно зорієнтоване навчання стає ефективним засобом реалізації компетентнісної системно-діяльнісної освіти.

Мета статті обґрунтувати лінгводидактичні засади компетентнісного навчання української мови як системно-діяльнісного типу навчання, розкрити функції міжпредметної інтеграції як засобу формування узагальнених способів діяльності особистості.

Виклад основного матеріалу. Сконструйований нами тип компетентнісного навчання програмує опанування мовних знань способом розв'язання мовленнєвих завдань. Зміст дослідного учіння в ньому реалізується: 1) **системою комплексних вправ** за мірою допомоги, рівнем творчості, способом інтегрування видів діяльності, зорієнтованою на досягнення єдності емоційно-образного і логіко-поняттєвих аспектів пізнання та оптимальне співвідношення когнітивної та ефектної (емоційно-вольової) сфер особистості як двох взаємопов'язаних форм психічного відображення об'єктивного світу; 2) та **проектною діяльністю** як визначального засобу мотиваційного включення учнів у пізнання і словесну творчість, здобуття ними суб'єктного досвіду. Основними способами розвивальної допомоги слугують інтерактивні методи і форми навчання.

Системотвірним компонентом організованого пізнання на суб'єкт-суб'єктних стосунках є комплексні справи. Сконструйовані вони з позиції теорії мовленнєвої діяльності, їм притаманна сукупність таких ознак:

- будуються вони на основі системи текстів, об'єднаних певною темою соціокультурної змістової лінії, з чітко вираженими соціокультурними, дидактичними, виховними функціями (див. Таблицю), у яких виучувані мовні знання є типовими, найбільш вагомими для вираженої думки та органічно поєднуються з емоційно-образною (ігровою, художньою), дослідницькою діяльністю;

- своїм змістом спонукають дітей до словесної творчості й водночас націлюють на розв'язання лексичних, граматичних, правописних завдань у їхніх системних зв'язках;

- ґрунтуються на засадах методу узагальнених предметних структур та узагальнених способів діяльності (методу укрупнених дидактичних одиниць);

- їхня послідовність визначається сутністю опорних умінь, завдяки чому створюються оптимальні умови для опанування програмового матеріалу через порівняння, переконструювання, встановлення внутрішньопоняттєвих (складносурядне речення і просте з однорідними присудками), зовнішньопоняттєвих (змінена форма слова, спільнокореневі слова), міжпредметних зв'язків, міжпредметну інтеграцію з метою формування узагальнених умінь пізнавальної і мовленнєвої діяльності.

Таблиця

Текст, його соціокультурні, розвивальні, дидактичні і виховні функції		
Як спосіб прилучення дітей до духовної культури народу; розширення їхнього кругозору, формування особистісного бачення краси, добра, істини	Як засіб унаочнення мовних явищ з метою активізації пізнавальних процесів; як спосіб укрупнення навчальної інформації; активізації евристичної бесіди з метою формування узагальнених способів пізнання	Як інструмент оволодіння узагальними уміньми сприймати, відтворювати, будувати й поліпшувати текст; як спосіб збагачення словника і граматичної структури учнівського мовлення; як засіб формування авторського задуму

У системі компетентнісної мовної освіти як результативно-діяльнісної значно розширюються функції методу проектів, зростає їх соціальна спрямованість, у результаті чого створюються повноцінні умови

для включення учнів у виконання різних ролей: громадянина, виборця, представника, споживача, покупця, клієнта, виробника, еколога, історика, журналіста, літературознавства, лінгвіста, видавця, художника, композитора, письменника, члена сім'ї.

Найважливішими методичними умовами успішної організації проєктної діяльності є обрання для уроку такої теми соціокультурної змістової лінії, яка б давала можливість: 1) включати учнів у виконання різних соціальних ролей і 2) водночас розкривати роль виучуваних мовних знань у вираженні думки з метою формування узагальнених способів діяльності.

Наведемо зразки таких завдань, які вміщено до підручника О.В. Заболотного, В.В. Заболотного «Українська мова». 10 клас. – К. Генеза, 2010.

Тема 1. Орфографія. Фонетика. Стилїстика.

Об'єднайтесь у групи. Створіть рекламу норм української літературної вимови.

Тема 2. Будова слова. Словотвір. Стилїстика.

Об'єднайтесь у групи. Проведіть круглий стіл на тему: «Географічні назви нашого краю». Підготуйте невеличке повідомлення про похідні назви вашого населеного пункту, району чи області (назви міст, сіл, мікрорайонів, вулиць, гір, рік). Зверніть увагу на ті назви, які утворилися певним способом словотворення, є похідними від інших назв.

Підготуйте фотоматеріали, карти, запросіть старожилів, музейних працівників, істориків.

Тема 3. Лексика. Фразеологія. Стилїстика.

Об'єднайтесь у групи. Підготуйте стінну газету на тему 2 „У світі лексики і фразеології”.

Тема 4. Морфологія. Стилїстика.

Об'єднайтесь у групи. Складіть етюд у художньому стилі, використовуючи слова, обрані Вашою групою під час спостережень за певним об'єктом природного середовища.

Організуючи компетентнісне навчання на уроках української мови і мовлення, акцентуємо передусім на системному використанні таких характерних ознак методу проєктів, як наявність актуальної творчої чи дослідницької діяльності, для розв'язання якої необхідні інтегровані знання, що виводять учня за межі навчального предмета, допомагають установити особистісно значущі зв'язки з іншими освітніми галузями, завдяки чому значно підвищується оперативність, системність здобутих знань, умінь, навичок, способів діяльності. У такій ситуації учень сам може обирати опорні знання з різних предметів з максимальною орієн-

тацією на власний досвід, здобутий як під впливом попереднього навчання, так і широкої взаємодії з довкіллям.

У структурі уроку української мови і мовлення метод проектів забезпечує передусім мотиваційну включеність учня у процес пізнання, завдяки чому створюються оптимальні умови для активності його як активного співтворця на всіх його етапах. На першому етапі учень до вивчення нового матеріалу у позаурочний час вивчає певний об'єкт дійсності, знаходить і створює знання про нього, конструює суб'єктивні образи, одержує особистісний освітній продукт – **суб'єктивний досвід**. На другому етапі учень має можливість зіставити власний освітній продукт з освітніми продуктами своїх однокласників та історико-культурними аналогами людства в певній галузі. Третій етап є узагальнений, він дає змогу кожному учневі на основі зіставлень, проведених на попередньому етапі, створити сукупний **освітній продукт виучуваного**.

Створюючи власний проект, учні включаються в самостійне розв'язання творчої чи дослідницької проблеми. Кожен створює образ виучуваними засобами, які відповідають його природним нахилам, інтересам, смакам, уподобанням – здобувають суб'єктивний досвід. На уроці під час актуалізації результатів проектної діяльності школярі обмінюються з однокласниками, учителем здобутими знаннями про довкілля, чуттєвим досвідом, способами дослідницької і творчої діяльності, прийомами розумових дій. Створюється атмосфера інтелектуальних, моральних, естетичних переживань зіткнення поглядів до пошуку істини. Стає можливою постановка і розв'язання проблемних запитань і завдань на рівні внутріпредметних, міжпредметних зв'язків, міжпредметної інтеграції, у ході розв'язання яких учні включаються в цілевизначення, планування, організацію власного учіння, рефлексію – опановують усю сукупність оргдіяльнісних умінь.

У практиці навчання метод проектів успішно використовується також як ефективний засіб розвитку наукових, літературних, мистецьких здібностей особистості. З цією метою учнівський колектив об'єднується протягом кількох років для розв'язання актуальних проблем. Приміром, проект «Житомир мій сивочолий, та гордість моя і краса!», створений Людмилою Кратасюк (Див. «Дивослово» №9, 2012. – С. 15-17).

Таким чином, метод проектів є ефективним засобом

- мотиваційного включення учня в процес пізнання і словесної творчості, здобуття ним суб'єктивного досвіду;
- розвитку креативних умінь особистості, набуття здатності переносити знання уміння, навички, способи діяльності у нові ситуації;

- постановки і розв'язання проблемних запитань і завдань на рівні внутрішньопредметних, міжпредметних зв'язків, міжпредметної інтеграції з метою формування узагальнених способів діяльності, оргдіяльнісних умінь;

- виконання учнем різних соціальних ролей.

Грунтуючись на розвивальних, креативних, виховних функціях методу проєктів, у ході експериментального дослідження лабораторії навчання української мови Інституту педагогіки НАПН України створено **три основні типи** інтегрованих уроків української мови і мовлення.

Перший тип – засвоєння нових мовних знань, представлено моделями уроків учителів Тетяни Биконь «Займенник як частина мови» (6 клас) та Наталії Білокінь «Частка як службова частина мови» (Див. часопис «Дивослово» №9, 2012. – С. 10-15).

Другий тип – розкриття виражальних можливостей виучуваних мовних засобів, розвиток словесної творчості. Знаходить конкретизацію в методичній розробці Олени Дрик «Мій життєвий вибір» (Див. часопис «Дивослово» №7, 2012. – С. 10-13).

Третій тип – формування самостійності учня-читача, його ціннісних орієнтирів обґрунтовано у досвіді учителя Галини Дідух «Позакласне читання: творчість Ліни Костенко (6-9 класи)» (Див. часопис «Дивослово» №2, 2013. – С. 9-17).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Здобуті на інтегрованих уроках української мови і мовлення узагальнені способи діяльності стануть для учнів засобом і умовою розвитку сприймання, мислення, яви, емоційно-вольової сфери, здібностей, оволодіння рефлексивною діяльністю, опанування компетентностей – ключової (комунікативної) і предметної (мовної).

1. Амонашвили Ш. Личностно-гуманная основа педагогического процесса / ш. Амонашвили. – Минск, 1990.

2. Бацевич Ф.С. Нариси лінгвістичної прагматики: монографія / Ф.С. Бацевич. – Львів: ПАІС, 2010. – 336 с.

3. Бондаревська Є. Гуманістична парадигма особистісно-зорієнтованого навчання / Э. Бондаревська // Педагогіка. – 1997. – № 4.

4. Варзацька Л. О. Українська мова й мовлення. Розвивальне навчання в початкових класах: навчально-методичний посібник. / Л.О. Варзацька. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. – 360 с.

5. Варзацька Л. О. Навчання мови та мовлення на основі тексту 2 – 4 класи: навчально-методичний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – 112 с.

6. Варзацька Л. О. Інтерактивні технології в системі особистісно зорієнтованої освіти / Л.О. Варзацька, Л.М. Кратасюк // Бібліотека «Дивослово». – № 4. –2006.

7. Гриценко Л. Основні ідеї інтерактивного особистісно-зорієнтованого навчання / Л. Гриценко // Завуч. – 2003. – № 15.
8. Костюк Г. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / За ред. Л.Н. Проколенко / Г. Костюк. – К., 1989. – 460 с.
9. Краєвський В. Дидактика и методика: учебное пособие / В. Краевский, А. Хуторской. – М.: Академия, 2007. – 352 с.
10. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Дж. Равен / пер. с англ. – М.: Когито-центр, 2002. – 396 с.
11. Савченко О.Я. Ключові компетентності – іноваційний результат шкільної освіти / О.Я. Савченко // Рідна школа. – 2011. – № 8-9.
12. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям / Сухомлинський В. – Вибрані твори: у 5 т. – Т. 3. – К., 1997.
13. Токмань Г. Методи викладання літератури в їхній особистісній спрямованості на учня / Г. Токмань // Дивослово. – 2004. – № 2.
14. Ушинський К. Питання навчання і виховання в початковій школі / К. Ушинський. – Вибр. твори: у 2 т. – К., 1972.
15. Фасоля А. Загальнонавчальні уміння в системі літературної освіти: інструмент, без якого не обійтися. // Дивослово. – 2012. – № 10.
16. Холодна М. Формирование персонального познавательного стиля ученика // Башмаков М.О. Теория и практика продуктивного обучения. – М., 2000.
17. Хуторской А. Современная дидактика / А. Хуторской. – СПб., 2001.

УДК 811.161.2'373

Надія Васильківська (Тернопіль)

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкрито роль першої навчальної книги з рідної мови для патріотичного виховання молодших школярів як одного з компонентів соціокультурної компетентності. Подано методичні рекомендації щодо роботи з текстами та ілюстраціями Букваря для виховання поваги до державних і народних символів, рідної мови, звичаїв, природи.

Ключові слова: мовна особистість, українська мова, соціокультурна компетентність, патріотичне виховання.

Постановка проблеми. Серед пріоритетних напрямів державної політики визначено виховання національно-мовної особистості, яка на належному рівні повинна володіти рідною мовою як засобом комунікації, розвитку і самовираження, утвердження в суспільстві [4].

Навчання української мови спрямоване «на формування соціокультурної компетентності, яка охоплює загальнокультурний розвиток учнів, адаптацію їх до життя в певному соціальному середовищі, гро-